

дисају. На многим местима где је Панчић наводи нема је, јер је уништена.

Тисовину народ сматра као свето дрво и од ње режу крстиће, које носе као амајлије, праве кашичице и друге ситније украсне предмете. Сечењем за прављење ових предмета она је скоро уништена. Још се само задржала по неприступачним местима по кршевима. Панчић је наводи у Југозападној Србији на Торнику и Мучњу. На овим местима нисмо је нашли. Вероватно је, да је било али је уништена. Нашли смо је на Тисовом Врху на Муртеници по стенама, где расте неколико закржљалих жбунића, у Кршањама код Мокре Горе по стенама, а има је и на Звијезди. Бојати се, да овога дрвета сасвим не нестане у Србији.

На послетку од четинара у Југозападној Србији налази се *клека* (*Juniperus communis*). Она местимично гради чисту формацију. Обично расте као жбуње, ма да су некада читава омања дрвета.

Других четинара у Југозападној Србији нема.

ПРОМАТРАЊА ИЗ ЉУМСКЕ ОБЛАСТИ

од Ј. В. Данеша, Праг.

Потакнут неочекиваним резултатима глацијалних испитивања г. проф. Цвијића у Проклетијама, при којима смо и ми учествовали, одлучио сам се, да са колегом доцентом др Дворским начиним екскурзију из Призрена у предео високих, стрмих планина, које се могу сматрати као спољашњи лук шарског система, и које заузимају угао између Белог и Црног Дрима, у нади да ћемо и тамо наићи на знатне трагове дилувијалне глацијације. То је планински предео Коритника (према генералној карти Средње Европе 2381 m.), Јалице (2524 m.) и једног неименованог шиљастог брега, који је означен котом 2512 m.

Из призренске околине и са пута за Ђаковицу посматрали смо ове брегове са различитих тачака. Под северним врхом Коритника, окренут призренској котлини, појављује се облик сличан широком цирку. Он се толико дубоко спушта, да су нам и његово дно, па и правац у коме отиче, због брегуљака, који се испред њега дижу, остали заклоњени. У правцу

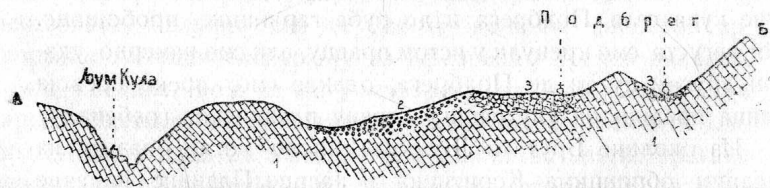
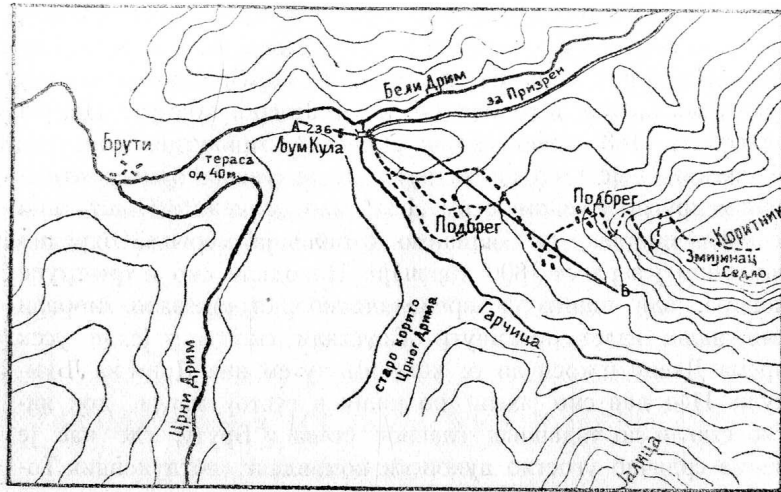
шиљастог брега, који је означен котом 2512 m. видели смо високу планину, покривену великим снежаницима, која нам се учинила да је и даља и виша, него одприлике (према карти) исто толико висока Јалица и Коритник.

Г. генерал Живковић, коме смо се представили и умолили га, да нам дозволи екскурзију у предео Љуме, дао нам је као пратњу два коњаника, а сва војна одељења у дотичном пределу је телеграфски известио, да нам буду на руци. 15-ог августа смо се кренули из Призрена према оном облику, који наличи цирку, и који лежи под северним врхом Коритника. По киши и магли смо дојахали до Брезна-хана и при густој магли смо походили Опољско Језеро, које је г. Цвијић описао на 1143 страни својих „Основа“. Арнаутић, који нас је пратио, није хтео ни да чује, да се језеро може звати и неким другим именом, осим „ђол“ или „ликени“. Пошто нам је магла сметала, да извршимо озбиљнија мерења, одредио сам обим језера са 1800 корачаји. Походили смо и три групе понора, али пошто се време стално погоршавало, морали смо даљи излет прекинути. Спустили смо се у један усек према Дзвици, и кренули се колским путем низ Дрим ка Љумкули. Цео дан смо јахали по киши и густој магли, док нисмо стигли до тадашњег главног стана у Бруту, где нас је веома срдечно угостио пуковски командант, потпуковник Тошић. Идућег дана нам је командант дозволио да се састанемо са деташираним капетаном, доцентом др. Кошанином, са којим смо учинили малу екскурзију по подножју Коритника, до средње групе кућа села Подбрега и до руба гарчицине пробојнице. 17-ог августа смо кренули у истом правцу, али смо намерно ударили другим путем до Подбрега, одакле смо, преко превоја Змињца прешли на унутрашњу страну планинског гребена.

Из околине Брута и Љумкуле нисмо могли опазити на западним обронцима Коритника и Јалице Планине никакве трагове глацијалног деловања, јер су обе, а нарочито Јалица са те стране веома стрме и неразуђене, да би се у њима могла очувати већа маса снега и фирна. Нашу сумњу је оснажио г. др. Кошанин, који нам је саопштио, да он приликом пењања на Паштрик, који лежи северно од Белог Дрима, није видео на дотичним планинама никакве котлинасте облике.

За кратко време нашег бављења у пределу, где се спајају оба Дрима и Љума с Гарчицом, учинио сам следећа опажања (в. скицу 1.)

Код Брута се налазе две речне терасе, једна око 12 м. а друга око 40 м. изнад садашњег речног нивоа (око 210 м.), и обе су местимце покривене речним шљунком. Виша тераса је нарочито добро развијена на гребену, који се као језик испружио до сутока оба Дрима. На путу од Брута према Љумкули је оголићен једар, беличаст кречњак, у дебелим слојевима, који падају према С 20° И. под углом од

Сл. 1. — Околина Љумкуле и Подбрега.

27°. Испод ушћа Љуме-Гарчице чини он у кориту Белог Дрима мало стеновито острвце. Љумкула лежи на једној тераси, високој око 12 м. на левој обали Гарчице, а са десном обалом је везана каменим, шиљастим, лучним мостом. Пут према Подбрегу и превоју Зминцу иде прво десном обалом Гарчице. Кречњачки слојеви имају исти нагиб као и западно од Љумкуле, док се око 200 м. од моста, тик уз пут, не појави ша-

рен, метаморфозирани стеновит комплекс, а кречњаци не буду потиснути на више. Метаморфозирани комплекс се састоји из шарених шкриљаца, који се врло лако распадају, из чврстих лимонитних и кварцитних кврга, које су обојене мрко, зелено или љубичасто, и у којима има фосила претворених у јаспис, а у најгорњем делу из контактано-метаморфних, црвенкасто превучених кречњачких слојева, који у брзо прелазе у беле кречњаке. Одприлике за 100 м. даље, налази се на кречњаке, који се карактеристично распадају, и падају на С 60° С, под углом од 30°.

Нешто даље одавде, оголићено стење почне да се губи под дебелим масама шљунка и песка. Овај материјал не испуњава само удубљење у гребену, које се може сматрати као старо, напуштено речно корито, него се спушта и далеко према подножју Коритника покривајући све остало. Земљиште је покривено густим жбуњем, тако, да сам његов састав могао изближе посматрати једино у дубоким усецима, али сам и овде видео само растресит шљунак и песак, који нигде није био цементиран, и који је изгледао веома свеж. То ће бити вероватно неки млађи речни нанос из најмлађег терцијера или из старијег дилuviјума. Шљунковит материјал је веома разнолик, и по свој прилици потиче из предела Црног Дрџма.

Благо се пењући по широком, шљунком покривеном гребену, долази се, око 1/4 km далеко од средње групе кућа села Подбрега, која лежи на подножју два кречњачка брежуљка, на једну плочу, која се лагано пење према селу, и која се састоји из слепљеног кречњачког наноса, сличног Nagelfluh-у. Ова плоча се према кланцу Гарчице оштро ломи у одсецима, који су због неједнаког цементирања местимце наднесени. На супротној, левој обали гарчициног кланца опажа се на подножју Јалице Планине нешто нижа тераса од сличног материјала. Овај цементиран кречњачки нанос није ништа друго, него плавински материјал, који је старији од кланца Гарчице и од шљунковитог материјала у околини. Најстарији шљунак Гарчице, старији и у вишем положају од осталих већ споменутих шљунака, и који је пореклом вероватно из предела Црног Дрима, одржао се у неколиким блоковима пешчара и кварцевитог конгломерата. Овај шљунак је око 15—20 м. испод руба терасе од кречњачког наноса, а око 200 м. изнад садашњег корита Гарчице (око 450 м. изнад морске површине).

Према истоку гледамо у дубок, неприступачан кланец

Гарчице, која се усекла међу дубоке одсеке Коритника и Јалице. Према југу имамо поучан изглед на подножје Јалице Планине, чија физиономија изгледа да је доста допринела разјашњењу наших проматрања. Поменути тераса од кречњачког наноса нагло се спушта према западу у једну широку долину, чије дно је само око 50—60 m. изнад садашњег корита Гарчице. Ова долина долази с југа и зацело представља стару долину Црног Дрима, који се раније улевао у Бели Дрим ближе планинском подножју, и који је тек сарамерно доцкан, истодобно са терасом од 40 m. био скренут у садашњи правац. Поменути шљунковит материјал, који у врло дебелом слоју покрива гребен између Љумкуле и Подбрега, биће да је још старији, и да је такође пореклом из предела Црног Дрима. Удубљење у гребену, чије дно лежи свакако знатно више од споменутог старог речног корита, представља по свој прилици старији стадијум, а расут, виши шљунак је још старијег порекла.

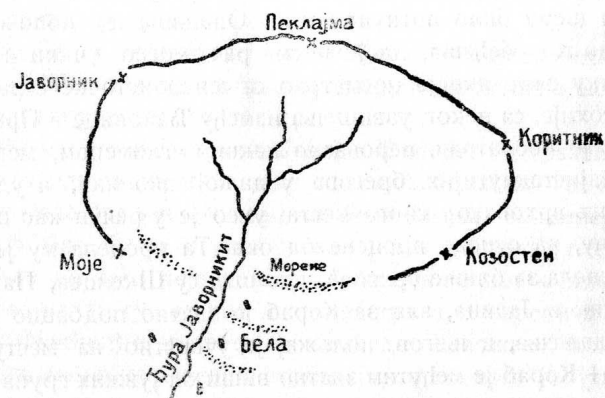
Од Подбрега смо јахали по серпентинама, које воде преко падина покривених наносом према превоју Зминац; прелаз лежи одприлике у висини од 1170 m. између успона ка главном гребену Коритника и једног врха, високог око 1400 m. који врло стрмо пада према пробојници Гарчице. Даље нас је пут водио низбрдице, кроз проређену, мешовиту шуму, затим преко стрме падине, дуж кланца Гарчице, па онда је завио у споредну долину Ђура Јаворникита.

Ова долина је удубена у терену меких, лискуновитих, зеленкастих шкриљаца, и показује врло оштре, деструкцијоне облике ерозије у лако распадљивом камену, који јако нагиње урвању и клижењу. Стазе се морају често померати, јер овде буду засуте, онде опет новоствореним клисурицама прекинуте. На остатцима малих површи стоје разбацане куће арнаутског села Беле. На источној страни главне клисуре, кроз коју поток у водопадима жубори, полели смо се нешто, и прошли смо покрај неколиких врло јасних, малих моренских бедема, који леже у висини од 900 до 1100 m. Они су делимично разорени услед нагле регресивне ерозије потока и услед честих обурвавања. Испред нас, према северу, ширио се простран цирк, управо скуп малих бочних циркова, који су уједени у амфитеатру врхова. Дно тога скупа циркова лежи око 1400 до 1600 m. високо. Наши арнаутски пратиоци су нам означили имена неколиких врхова, које уносимо у скици 2.

Веома је вероватно, да се глечер у свом најјачем стади-

јуму спуштао у долину дубоко испод највиших очуваних морена, али да су те морене сад већ потпуно уништене. Морене, које смо испитивали, садрже комађе чврстог, мрког пешчара, који је оголићен у непосредној околини, кречњака, из којег је вероватно западни врх, и врло растрошених шкриљаца. Држим, да нећу погрешити, ако висину глацијалне снежне границе одредим, одприлике, са 1600 m. која је у овом географском положају, при јужној експозицији, свакако доста ниска.

Даљи марш нас је водио преко једног огранка Козостенова гребена у село Запад. Одавде смо имали величанствен изглед на цео предео средње Гарчице (источни део Призрен-

Сл. 2.

ске Горе и праве арнаутске Љуме, која је на подножју Јалице, дубоком клисуром Ђура Топојанита, одељена од српско-мухамедовске Горе) и могли смо чинити многа драгоценна проматрања. Прво, што се тиче глацијације Јалице Планине, могли смо констатовати, да је и нама окренута, дакле источна планинска страна веома стрма, и због тога неподобна за нагомиланање већих маса снега и фирна. Истина, под главним врхом, изнад границе дрвета, налазе се две удубене челенке торената са плавинама и малим снежаницима, али им је дно толико стрмо, да се у њима не би могао развити глечер.

Друго проматрање је било утврђење факта, да брег означен котом 2512 m. уопште не постоји, него да је, погрешком, овамо пренесена Кораб Планина, која је много даља и

која је учртана на сасвим погрешном месту. Таквог узвишења уопште нема јужноисточно од Јалице Планине, т. ј. између ње и јужних делова Шар Планине. Поточним долинама и торентима исечено непошумљено, дивље горје Горе, пење се до једноликих висина од 1500 до 1600 m. и оно сачињава ближу околину; тек у доста великом удаљењу иза ове веначне линије појављују се ртови јужне Шаре, а још даље на југу огромни, пун снежаника планински масив Кораба.

На који начин се могла увући у карту тако велика, ометајућа погрешка, коју су примиле и све остале карте? *Рисћа Николић* је, истина, расветлио један део заблуде, показавши, да је Кораб много виши, него што износи скромна висина, коју има по карти, али на који начин је унесена та заблуда, није ни њему било потпуно јасно. Оцењивањем положаја дошли смо до убеђења, да је посматрач могао учинити такву погрешку само ако је посматрао са североисточне стране, т. ј. из Метохије, са неког узвишења између Ђаковице и Призрена. Одатле је посматрач, вероватно каквим угломером, мерио висину најистакнутијих брегова у даљој околини, а удаљење дотичних врхова од свога места, увео је у рачун као познату величину, на основу процене од ока. Та процена му је може бити успела за ближе брегове, као што су Шкелцен, Паштрик, Коритник и Јалица, али за Кораб је знатно подбацио у процени удаљења, и његов положај је учврстио на месту коте 2512 m! Кораб је међутим знатно виши од јужних група Шаре, па и од планина, које смо ми испитивали, његова глацијација је била много већа, и он изгледа у истину као висока планина.

Од Запада (око 1000 m.) смо се преко Кошаришта (930 m.) спустили до Гарчице. Реку смо прешли на једној ћуприји (650 m.) и кренули смо, остављајући село Оргошгу на десно, кроз Орчушу (850 m.) према благом развоју (1050 m.), иза кога лежи, у долини Веле Реке, источног изворног дела Гарчице, Враниште, на висини од 930 m. Идућег дана смо на Броду (1250 m.) прешли преко Шар Планине и у вече смо стигли у Тетово.

Села Горе су веома збијена, леже већином на планинским странама, осим села у долини Веле Реке, која заузимају долинско дно. Становници су Срби, мухамедовске вере. Велика стада, која су раније имали, опљачкали су Арнаути. Сада живе већином од печалбарства. Становници су, изгледа, интелигентни, куће су им добро сазидане, од камена и од дрвета,

често су покривене црепом, па и блехом, чисте су и уредне. Велика незгода је оскудица у дрвету, јер је шума уништена и у Гори и на западним падинама Шаре. За ложење се употребљава сушена балега, која се суши по зидовима кућа.

При крају бих додао још неколико мисли, у којима ћу изнети опште закључке о ранијој глацијацији љумских планина, до којих сам дошао на основу својих опажања. Овде сам веома јасно увидео, — још лепше него нешто раније, при испитивању глацијације Проклетија, — колико знатно утичу локалне прилике, наиме орографски карактер планине и њезина детаљна пластика, на врсту и на величину глацијације. При истој висини планине и при истој висини климатске снежне линије могу бити односи глацијације сасвим различити. Пластика љумских планина је једини узрок, што овде није било јаче глацијације. Да су климатски услови били повољни, види се најбоље по томе, што се на јужној падини Коритника могао развити саразмерно велики глечер.

Кад би и источна страна Јалице Планине за развитак глечера била пластички исто тако повољна, њезини глечери би се, због мале удаљености, зацело били спојили са глечером Коритника и био би се можда развио један долински глечер Гарчице. Али до тога није дошло, Јалица није имала никаквих глечера, ма да су њезина источна страна, а нарочито њезине нише (Nischen) климатски веома zgodно положене, пошто је она много мање изложена инсолацији, него што је јужна страна Коритника.

Под једнако повољним пластичким приликама и овде би се исто тако могли развити већи глечери, као и у долинама Дечанске и Пећске Бистрице, у северним групама Проклетија, ма да је снежна линија лежала зацело нешто више и ма да ни атмосферски талози нису били толико издашни, као у оном погодном пределу! При одређивању снежне границе треба увек пажљиво узети у обзир баш и ове локалне прилике, јер ако се то не учини, може се веома често доћи до нетачних закључака! Тако смо и ми у првим данима наших проматрања у Проклетијама били вољни да глацијалну снежну линију помакиемо много ниже, док нам овде није постало јасно, да су у првом реду локалне прилике изазвале онако величанствену глацијацију.